

tására, hogy T. érdemtelenül hanyagolta el a Homéros-magyarázatok: a különböző kódexekben fennmaradt hagyományok eltéréseinek alapos vizsgálata további árnyalatokkal színesíthetné a Kirké-mítosz allegorikus értelmezésének történetéről megrajzolt képet.

T. könyvről összefoglalóan elmondhatjuk, hogy alapos áttekintést nyújt a Kirké-mítosz különböző feldolgozásait számba véve Homéros allegorikus értelmezésének jellegéről s változásairól is, s műve még kedvezőnek bevezetőként is forgatható azok számára, akik indíttatást éreznek arra, hogy „Hermés tudományának segítségével” behatoljanak a klasszikus ókor és a középkor egyik meghatározó szövegmagyarázó módszerének rejtélyes barlangjába.

TAKÁCS LÁSZLÓ

VIVIEN LAW: WISDOM, AUTHORITY AND GRAMMAR IN THE SEVENTH CENTURY. Decoding Virgilius Maro Grammaticus. Cambridge, 1995, 169 lap.

„A talányos VII. századi szerző, Virgilius Maro grammatikus munkái a legrejtélyesebb fennmaradt középkori szövegek közé tartoznak. Látszólag két nyelvtani művel állunk szemben, melyek azonban telis-tele vannak himnuszokkal, találós kérdésekkel, kitalált alkotókkal, mesterséges szavakkal, valamint a tekintély ellen irányuló támadásokkal. Általában úgy szokás értelmezni őket, mint egy tudatlan barbár sikertelen próbálkozását valódi nyelvtan írására, vagy mint az antik grammatikai hagyomány szörszálhasogató túlkapásainak paródiáját...” — indítja monográfiáját Vivien Law, a Cambridge-i Egyetem nyelvészprofesszora, aki nem kisebb célt tűzött ki maga elé, mint Virgilius grammatikus *üzenetének* megfejtését. A grammatikus kilétének eldöntését szinte egészében mellőzte, megelégedve elődeinek eredményeivel, vö. *M. Herren: Some new light on the life of Virgilius Maro Grammaticus. Proceedings of the Royal Irish Academy* 79 (1979) 27–72.

Law monográfiájának kilenc fejezete úgy épül egymásra, ahogyan Virgilius munkájának értelmezési szintjei, a felszíni buroktól egészen a misztika mélységéig. Az első fejezet a paródia és a szójátékok értelmezését foglalja magába. Law elismeri Virgilius két nyelvtanának, a felépítésében Donatus *Ars maior*-ját követő *Epitomae*, illetve az *Ars minor* szerkezetét tükröző *Epistolae* paródia-jellegét, de nem éri be ezzel a magyarázattal. A könyvek korabeli fogadtatása (középkori olvasói komolyan vették!) is arra int, hogy a nyelvtan köpönyege mögött valami másról, többről van szó. A következő fejezeteket Law ennek megfelelően a szöveget át- meg átszövő nem-grammatikai tartalmaknak szenteli.

Az *Epitomae* nyitánya a Sapientiához intézett himnusz, ezért először is az ún. „bölcesség-irodalom” biblikus, illetve populáris alkotásaival veti egybe a két talányos írást. Az eredmény: a „bölcesség- műfajok” (önéletrajz, vita, találós kérdés, allegória, prófécia) nem kis helyet foglalnak el bennük, úgyhogy Virgilius célja (legalábbis egyik célja) alkalmasint a sapientiához vezető utak bemutatása. Law állítását elsősorban néhány, az ún. *Florilegium Frisingense* c. VII. századi gnómagyűjteményben egy bizonyos Virgilius Maro neve alatt olvasható mondással próbálja bizonyítani, kihámozva ezekből a Bölcesség négy kulcsát (szorgos olvasás, állandó kérdezés, a gazdagság megvetése, tanáraink tisztelete), melyeket a két grammatika szövegében is megtalálni vél. A párhuzamok meggyőzőnek tűnnek, bár az olvasóban felmerülhet a kétség, hogy vajon nem volt-e mindez túlon túl is általános a középkori kolostorok világában.

A következőkben Law kísérletet tesz Virgilius tulajdonképpeni *üzenetének* megfogalmazására is, mely szerinte a pluralitás védelmezése egy olyan korban, amikor a hagyomány mindenekfölött állt, az egyház pedig szigorúan lesújtott a „másképp gondolkodókra”. Itt és ekkor próbált volna tehát alternatívát ajánlani Virgilius a Bölcesség felé vezető utak, sőt a latin nyelv használata terén (gondoljunk csak a „tizenkét latin nyelv” Umberto Eco-nál is előbukkanó tanára). Az ötödik fejezetben Law a szerző eretnek voltát teszi vizsgálat tárgyává az ember felépítéséről vallott nézeteinek tükrében. A korabeli merev állásfoglalással szemben, mely a *spiritus*-t csupán az *anima* aspektusává degradálja, Virgilius nem zárja ki sem a hármas (test — lélek — szellem), sem az Aristotelésre visszamenő felosztást.

A szerző azonban ennél is tovább megy: az intellektuális pluralitás hirdetése, a lelki szemekkel való látás sürgetése, a Spiritus tüzének nagy szerepe, meg az adott cél érdekében kifejtett kitartó erőfeszítés láttára az ezoterikus mozgalmakra asszociál, amit a műben el-elhintett kabalisztikus utalások jelenléte is támogat,

nem beszélve a szerző szimbolikus álnevéről és a névadás aktusának leírásáról („*Ezt az én fiamat Marónak fogják hívni, mert a hajdani Maro szelleme támadt fel benne*” — szólott Aeneas, Virgilius mestere), mely szintén az ezotérikus hagyományt idézi. Law tehát nem fél kijelenteni, hogy a grammatikus álarc egyenesen a misztériumok elrejtését szolgálja, s a lényeg e maszk mögött, magukban a talányokban keresendő. Ezek után vázolja a két írás jelentésrétegeit. Első a nyelvtan burka, a második már homályosabb, itt találjuk a nyelvi neologizmusokat, s innen juthatunk el a misztérium mélységéig, a *profanum vulgus* szeme előtt mindig is rejtve maradó titkokig. Mindazonáltal Law elismeri, hogy Virgilius nem csupán a mai olvasót „dolgoztatja meg” rejtélyeivel, hiszen kortársai szemében ugyanúgy különöncnek számított. Ezt illusztrálja a nyolcadik fejezetben két másik VII. századi alkotó, Sevillai Isidorus és Malmesbury Aldhelm bemutatásával, akiknek a grammatikushoz fűződő viszonyát a következőképpen summázza: Virgiliust anti-Isidorusnak, Aldhelmet pedig anti-Virgiliusnak tekinthetjük...

A végkövetkeztetés: Virgilius üzenete a ma uniformizált szellemsége számára nem kevésbé aktuális, mint ortodoxiától vezérelt kora számára volt. A csak összetettségében megérthető grammatikus (etimologista — parodista — különönc — eretnek — tanítvány és misztériumőröző) másik nagy érdeme pedig az volna, hogy újszerű módon merete kapcsolatba hozni a *verbum*-ot mint nyelvtani kategóriát a *Verbum*-mal, az isteni Igével, illetve a nyelvi teremtőerőt a Teremtéssel.

Law könyvének legnagyobb érdeme kétségkívül az, hogy új színnel gazdagította a Virgilius-kutatás palettáját, a pluralitás jegyében helyet hagyva, sőt utat nyitva esetleges új magyarázatoknak is.

A monográfiát az Epitome és az Epistolae egy-egy jellemző részletének (az *ego* vocativusa, illetve a grammatikus katalógus) fordítása, bőséges jegyzetanyag, a felhasznált források jegyzéke, valamint mutatók egészítik ki.

TÓTH KLÁRA

JOHN WARRY: A KLASSZIKUS VILÁG HADMŰVÉSZETE. Salamander Books Ltd. 1980, 220 lap.

A kötet tetszetős magyar változata 1994-ben jelent meg, Dezső Tamás fordításában. A téma számos olvasó érdeklődésére tarthat igényt. A címben jelzett klasszikus világ a görög és római hadművészetet jelenti, egyéb területek (pl. perzsák, parthusok) csak járulékosan kerülnek szóba. Az átfogó jellegű munka a Kr. e. 1600-tól a Kr. u. 800-ig terjedő időintervallumot fogja át. A témában való eligazodást gazdag illusztrációs anyag, számos térkép, látványos rekonstrukciós rajz segíti. A könyv 14 fejezetre tagolódik, a fejezetek időben behatároltak, minden fejezet azonos szerkezetű, vagyis a megadott időhatárokon belül tárgyalja a hadművészetet, fegyverzetet, ostromgépeket, valamint a hadviselés általános kérdéseit. Ez a gazdag hadtörténeti anyag egy népes szerzőgárda kutatómunkájának eredménye, az azonban nem derül ki a kötetből, hogy kik ezek, sem az, hogy melyik részt ki írta. A szerzők arra tesznek kísérletet, hogy bemutassák a klasszikus világ hadviselési módját, hadseregszervezetét, az egyszerű katonák életét, harci tevékenységét stb. Kiemelten tárgyalják a nagy hadvezérek pályafutását, hadvezéri jelentőségét. (Achilleust azonban merészség közéjük oly módon besorolni, mintha maga is történeti személy volna!)

A kötet törzsanyagának szerzője (John Warry) az előszóban jelzi, hogy a művészi rekonstrukciók a hozzátartozó magyarázatokkal együtt tudományos kutatásokon alapulnak. Utal továbbá arra is, hogy a szerzők a híres ókori csaták leírásait esetenként felülbírálták. Figyelembe véve azt a tényt, hogy akárhány ókori csata pontos helyszínét sem tudjuk, ez eléggé merész vállalkozásnak tűnik. A szerző maga is utal arra, hogy a munka összefoglaló jellegéből következően számos hiba elkerülhetetlen volt, — így pl. bizonyos általánosítások a részletek rovására, kellő mélységű forráselemzések hiánya stb. Néha több a felvetett kérdés, mint amire választ kapunk, sőt olykor a szerzők véleménye is eltérő.

Minden fejezetben J. Warry tárgyalja a történeti és hadtörténeti eseményeket, bizonyos forráselemzéssel, figyelembe véve a régészeti eredményeket is. A haditechnikai és taktikai adatokat elsősorban a „keretes” mellékletek tartalmazzák, amelyekben a térképek, ütközetek és csatavázlatok mellett a hadseregszervezet, fegyverek, hadihajók illusztrált fejlődéstörténete is megtalálható.